

POČIATKY KNÍHTLAČE NA SLOVENSKU¹

Eva Frimmová

Beginnings of book printing in Slovakia.

Based on many years of studying the incunabula in Slovakia, it has been theorized that there was an itinerary book printer in Bratislava in the years 1477–1480. He was credited with several smaller printings. That hypothesis has been confirmed thanks to the discovery of a document in the Bratislava City Archives, granting the burgher's right to some "painter and printer Andreas" in the year 1477. The author analyzes his prints that pertain to Bratislava and Hungary. She speculates that he may have been the Andreas Hess from Buda. Although several questions still demand an answer, it may be said for sure that the beginnings of book printing in Slovakia have been brought back into the period of the incunabula.

Keywords: Bratislava – Buda – printer Andreas Hess (1477–1480) – incunabula – Slovakia

Slovensko sa významnou mierou zapojilo do novodobého výskumu inkunábuly zachovaných na tomto území² a tiež týchto tlačí so slovenskými vzťahmi v zahraničí.³ Podľa slov inkunabulistu Imricha Kotvana mala krajina „v 15. storočí primerane výhodné duchovné i materiálne predpoklady pre vlastnú produkciu kníh, súčasných autorov, námety, tlačiareň i typografov. A hoci v Bratislave jestvovalo už v rokoch 1465–1490 vysoké univerzitné učenie Istropolitana a na mnohých miestach Slovenska, najmä v banských mestách, už i predtým dobre prosperujúci hospodársky život, jednako sa tu neprejavila výraznejšie bezprostredne priama a širšia účasť na knižtlačiarenskom vynáleze Jána Gutenberga.“⁴ Ale aj napriek tomu predpokladal spolu s viacerými domácimi i zahraničnými odborníkmi, že v Bratislave alebo niekde v bližšie neurčenom uhorskom prostredí pôsobil v rokoch 1477–1480 neznámy potulný tlačiar, ktorý vytlačil štyri inkunábuly:

Antoninus Florentinus. *Confessionale* (1477),
Matthias-rex. *Brief gegen Kaiser Friedrich III.* (1477),

Zacchia Laudivius. *Vita beati Hieronymi* (1478–1479),
Johannes Han. *Litterae indulgentiarum* (1480).

Typografickým a obsahovým rozborom týchto tlačí, skúmaním pôvodu papiera a jeho priesvitky alebo provenienciou exemplárov a miestom ich súčasného uloženia sa zaoberali významní odborníci ako slovenskí – Anton Dubay, Ján Čaplovič, Richard Lacko, Imrich Kotvan, Ovídius Faust, Leo Kohút, tak maďarskí – József Fitz, Vilmos Fraknoi, Pál Gulyás, Erzsébet Soltész, Csaba Csapodi, Gedeon Borsa, ale aj Nemeč Helmut Kind.⁵ Najnovšie prispela do výskumu maďarská bádatelka Judit Ecsedy.⁶ Možno povedať, že sa všetci zhodovali v tom, že uvedený tlačiar používal matrice talianskeho pôvodu, ale pri *Confessionale* bibliografia *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*⁷ jednoznačne udáva tlačiaru ako Mateja Morava pôsobiaceho v Neapole; ďalšie dve inkunábuly – Laudiviova⁸ a Hanova⁹ tlač čiastočne poukazovali na oficínu Johanna Bulla aj na Mateja Morava a Andreja Hessa. Slovenskí bádatelia a H. Kind kládli činnosť tohto tlačiaru do Prešporka/ Bratislavy,

¹ Štúdia vznikla v rámci projektu Vega na Historickom ústave SAV v Bratislave: *Významní humanistickí vzdelanci a politici vo vzťahu k Slovensku*, č. 2/20062/12.

² KOTVAN, Imrich. *Inkunábuly na Slovensku*. Martin: Matica slovenská 1979. 560 s. Kompletná odborná literatúra k tejto problematike je uvedená v súbornom katalógu.

³ KOTVAN, Imrich. *Inkunábuly so slovenskými vzťahmi*. Bratislava: Univerzitná knižnica 1974. 96 s., 76 obr. príl.; KOTVAN, Imrich – FRIMMOVÁ, Eva. *Inkunábuly zo slovenských knižníc v zahraničných inštitúciách*. Martin: Matica slovenská 1996, č. 235. 96 s., 76 obr. príl.

⁴ Kotvan, *Inkunábuly na Slovensku*, ref. 2, s. 5.

⁵ FRIMMOVÁ, Eva. *Bratislavský tlačiar inkunabulového obdobia*. In *Kniha 2006. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin: Slovenská národná knižnica 2006, s. 211–220.

⁶ Výsledky maďarských bádateľov s typografickou ukážkou rozboru tlačí ako Andreja Hessa, tak i tlačiaru „Confessionalis“ prezentuje vo svojom diele Ecsedy, Judit V. *A régi magyarországi nyomdák betűi és díszei 1473–1600*. Budapest: Balassi Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár 2004, s. 41–44, 133, 203–210. Inkunábuly tlačiaru „Confessionalis“ uvádza ako tlače budínske a v zátvorke ako bratislavské a s otáznikom.

⁷ *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*. II. Hrsg. Kommission für den Gesamtkatalog der Wiegendrucke. Leipzig: Verlag von Karl W. Hiersemann 1926, č. 2108.

⁸ SAJÓ, Géza – SOLTÉSZ, Erzsébet. *Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur*. I. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970, č. 2041; *Régi magyarországi nyomtatványok 1473–1600*. (RMNy). Ed. Gedeon Borsa, Budapest: Akadémiai Kiadó 1971, č. 5.

⁹ KOTVAN, Imrich. *Inkunábuly na Slovensku*, ref. 2, č. 599; ČAPLOVIČ, Ján. *Bibliografia tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700*. Diel I. Martin: Matica slovenská 1972, s. 135, č. 271; RMNy, ref. 8, č. 6.

maďarskí do Karpatskej kotliny, ale v konečnom dôsledku sa jeho identitu dlho nedarilo stanoviť rovnako, ako lokalizovať miesto jeho pôsobenia.¹⁰ Až nakoniec tomu dopomohla náhoda súvisiaca s iným archívnym výskumom – Anna Žideková, študentka Katedry slovenských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, skúmajúc meštianske právo v 15. storočí našla v *Komornej knihe z roku 1477* v Archíve mesta Bratislavy významný dokument, ktorý jednoznačne dokazuje existenciu tlačiaru a maliara Andreja v Bratislave, pretože mu prichádzajúcemu z Viedne udelili meštianske právo za poplatok 1 zlatý a 2 denáre v tomto roku:

„Item Andre maler oder aufdruckher von Wienn hat sich zugesagt und purg gesetzt, aber er sol sich Ee persöndlich herziehen darnach erst des mawtbrief geniessen. Dedit 1 fl. facit 1 lb. 2 β den.“¹¹ (Maliar a tlačiar Andrej z Viedne zložil prisahu a musel sa osobne prisťahovať do mesta hneď, ako začal užívať privilégia. Zaplatil jeden zlatý (florén), t. j. 1 líbru a 2 šilingové denáre.)

Toto sa udialo v prvej polovici roka, pretože podľa predošlého záznamu v *Komornej knihe* bolo udelené meštianske právo istému Hansovi Smollovi Kursnerovi 23. mája 1477. V tomto roku dostali mestské právo desiatu uchádzačov, vo viacerých prípadoch mali priezviská, ktoré boli zároveň pomenovaním ich remeselníckej profesie. Niektorí sa zvykli označiť aj ako magister, ak ukončili druhý stupeň univerzitného štúdia. Výška poplatku za udelenie mestského práva závisela pravdepodobne od hodnoty hnutel'ného majetku, ktorým sa dotýční museli preukázať popri vlastníctve nehnuteľností. Ak však nevlastnili nehnuteľnosť, museli si nájsť ručiteľ'ov. O tlačiarovi Andrejovi sa nehovorí, že by mal ručiteľ'ov, teda asi vlastnil nehnuteľnosť v meste. Získaním meštianskeho práva sa mestská komunita začleňuje do istých právnych vzťahov a jednotlivci na rozdiel od poddaných získavajú stavovsky vyhranené postavenie¹² v zmysle mestských práv a slobôd. Uchádzač o takéto právo, ak nevlastnil v meste nehnuteľnosť, musel sa preu-

kázat' dostatočným finančným bohatstvom, a musel tu bývať jeden rok a jeden deň pred požiadanim o toto právo. Zároveň musel sľúbiť, že ostane v meste bývať apoň tri nasledujúce roky. Ďalej musel preukázať manželský pôvod svojho narodenia a bezúhonnosť,¹³ prisahať pred mestskou radou¹⁴ a zaplatiť poplatok „*Purgerrechtgeld*“, v 15. storočí sa platilo od jedného do päť zlatých.

V priebehu rokov 1434–1500 bolo v Bratislave udelené meštianske právo 83 osobám nielen z územia Slovenska, resp. Uhorska, ale vo veľkej miere zo susedného Rakúska. Tento fenomén súvisí s celkovou prosperitou krajiny. Osobitne Bratislava zažívala svoj rozkvet, najmä za vlády uhorského kráľa Mateja Korvína Huňadyho (1458–1490), ktorý sa tu istý čas zdržiaval a dokonca jeho manželka Beatrix Aragónska si sem presťahovala svoj dvor. V Bratislave fungovala univerzita Istropolitana a prichádzali sem aj významní profesori z Talianska, Rakúska, Nemecka a Poľska.¹⁵ Pri vzniku univerzity bol od začiatku evidentný vplyv Viedenskej univerzity a rovnako aj dominikánov, z ktorých mnohí mali vyučovať na novovzniknutej škole. Kráľ navrhoval pápežovi Pavlovi II. aby sa mohli usadiť v kláštore klarisiek, pretože sa im mala zveriť teologická a filozofická fakulta na Istropolitane.¹⁶ Korvínov zámer usadiť dominikánov v Bratislave sa síce neuskutočnil, ale oni v meste určitý čas zostali a zohrali významnú úlohu v duchovnom prostredí tohto mesta.¹⁷ V tomto čase rozvíjala svoju činnosť vo zvýšenej miere aj kapitula, ktorá pôsobila ako hodnoverné miesto, mala svoju kanceláriu, ale aj skriptorium, kde pracovali viacerí pisári a iluminátori, fungovala tu aj knižnica. Na úrovni hypotézy zostáva predpoklad, že ostrihomský arcibiskup Ján Vitéz,¹⁸ ktorý pri zakladaní univerzity vyvinul neobyčajné úsilie pre jej dobrý a správny rozbeh,¹⁹ plánoval po vzore iných európskych univerzít zriadiť v Bratislave tlačiareň. Touto myšlienkou sa zaoberal Johann Kriebel, ktorý sa dokonca domnieval, že arcibiskup J. Vitéz mal v pláne vydávať v Bratislave diela renomovaného astronóma a profesora na novovzniknutej univerzite Jána Müllera Regiomontana.²⁰ Tento predpoklad je veľmi pravdepodobný, aj keď na tento zámer niet dostatočných dôka-

¹⁰ FRIMMOVÁ, Eva. Rekapitulácia poznatkov o najstaršej bratislavskej tlačiarňi. In *Kniha '93–'94*. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry. Martin: Matica slovenská 1996, s. 26–34.

¹¹ Bratislava: Archív hl. mesta Bratislavy – *Komorná kniha* č. 40 (K40), rok 1477, s. 98, článok účtov za udelenie mestského práva „Burgerrecht Innemen“. Porovn. ŽIDEKOVÁ, Anna. *Meštianske právo v Bratislave v 15. storočí*. (Diplomová práca.) Bratislava: FFUK 2002, s. 59–60.

¹² MARSINA, Richard. *Reforma stredovekých miest v Uhorsku*. In Historický časopis, roč. 31, č. 2 (Bratislava 1983), s. 164–178.

¹³ ORTVAY, Teodor. *Geschichte der Stadt Pressburg. II/2*. Pressburg: Commissionsverlag von Carl Stampfel, Druck von Stampfel, Eder & Comp 1898, s. 36; Idem II/3. Pressburg 1900, s. 114.

¹⁴ Text prisahy v preklade: „Item. Ja prisahám nášmu najmilostivejšiemu pánovi kráľovi, svätej uhorskej korune a mestu Pressburg, že budem spravodlivý k chudobným aj bohatým, k sirotám aj vdovám a nebudem brať ohľady ani na priateľstvo, ani na nepriateľstvo, ale na Božiu spravodlivosť. K tomu mi pomáhaj Boh aj všetci svätí.“ Porovn. KIRÁLY, János. *Pozsony Város joga a középkorban*. Budapest: Irta Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottsága 1894, s. 416.

¹⁵ HOLOTÍK, Ľudovít – VANTUCH, Anton (edd.). *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15.–16. storočí*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1967, 508 s.

¹⁶ Zachoval sa odpis pápežovho listu ostrihomskému arcibiskupovi Jánovi Vitézovi z 31. januára 1469, ktorý na základe kráľovej požiadavky prenechať kláštor sv. Kláry v Bratislave pre dominikánov zdržujúcich sa v tomto meste kvôli vyučovaniu filozofie nariaďuje, aby sa tak učinilo po presťahovaní sestier sv. Kláry do iného kláštora na Zajačom, dnes Margitinom ostrove na Dunaji v Budapešti. Porovn. Vatikán: *Archivum Secretum Vaticanum – VII. Bullarum Domini Pauli papae II. Registri Vaticani* (sign. Reg. Vat. 530, fol. 151v–153r); FRIMMOVÁ, Eva. *Pôsobenie dominikánov na Istropolitane*. In Slovensko a Svätá stolica. Trnava: Slovenský historický ústav v Ríme – Trnavská univerzita v Trnave 2008, s. 92–95; REBRO, Karol. *K dejinám Academie Istropolitany*. In: Slovenská archivistika, roč. 2, č. 1 (Bratislava 1967), s. 23–25.

¹⁷ FRIMMOVÁ, EVA. *Podiel dominikánov na kultúrnom vývoji v Bratislave v 2. polovici 15. storočia*. In ŠIMONČIČ Jozef (ed.). *Dejiny a kultúra rehoľných komunit na Slovensku*. Trnava: Trnavská univerzita 1994, s. 182–183.

¹⁸ Ján Vitéz (1408–1472), od roku 1465 ostrihomský arcibiskup a kancelár univerzity; získal pre univerzitu vynikajúcich profesorov, finančné zabezpečenie univerzity a budovy z kráľovho majetku.

¹⁹ J. Vitéz získal pre univerzitu odbornú garanciu u dominikánov a Viedenskej univerzity formou dobrozdania Leonarda Huntpichlera. Porovn. Frimmová, Slovensko a Svätá stolica, ref. 16, s. 87–91.

²⁰ *Könyvtörténeti íráások I. A hazai nyomdászat 15–17. század*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár 1996, s. 106.

zov, keďže sa všetky aktivity J. Vitéza zastavili pre jeho účasť na sprisahani proti kráľovi v roku 1471 a jeho následné uväznenie († 1472). Isté je, že Regiomontanus odišiel z Uhorska do Norimbergu a 29. novembra 1471 tam obdržal od mestskej rady povolenie k pobytu. Roku 1472 si v meste zriadil vlastnú tlačiareň, ktorá fungovala do roku 1475. Mal v programe vytlačiť 29 prác od iných autorov a 22 vlastných, všetko dotýkajúce sa astronomickej problematiky, ale aj efemeridy, kalendáre, mapy a diela starovekých autorit. Ale v roku 1476 zomrel v Ríme za nevyjasnených okolností.²¹ Je dosť možné, že v Norimbergu pokračoval vo svojom úsilí zverejniť pomocou nového kníhtlačiarkeho umenia významné astronomické diela, ktoré si naplánoval už s J. Vitézom.

Založiť tlačiareň pri Istropolitane sa teda podarilo až v druhom kole, keď sa stal v 80. rokoch kancelárom univerzity jej zástupca bratislavský prepoš Juraj Schomberg;²² keďže bolo evidentné určité prepojenie univerzity Istropolitany s Bratislavskou kapitulou. V týchto intenciách by zapadal príchod tlačiara do Bratislavy na podnet nového kancelára, ktorý mal a udržoval veľmi dobré písomné vzťahy s prelátom Ladislavom Káraiom.²³ A keďže L. Kári bol Hessovým podporovateľom, mohol on osobne odporúčať Andreja Hessa ako tlačiara do Bratislavy. Rovnako do tohto zapadá aj fungovanie tlačiara v meste po dobu troch – štyroch rokov, ako mu to nariaďoval predpis pri získaní meštianskeho práva v Bratislave.

Vo svetle súčasných poznatkov možno celú túto problematiku vykresliť v nových obrysoch: Čo sa týka spornej identity potulného tlačiara, v odbornej literatúre nazývaného „typographus Confessionalis“, prichádzal do úvahy Matej Moravus, Johannes Bulle a Andrej Hess. Zatiaľ vychádza najlepšie Hess, pretože jeho totožnosť s bratislavským známym „Andreasom“ možno mozaikovito a v indiciách načrtávať, a to na základe typografického a obsahového rozboru uvedených tlačí, posúdenia priesvitiek použitého papiera pri ich vydaní a tiež podľa miesta uloženia jednotlivých exemplárov.

Z tlačiarov, ktorí prichádzajú do úvahy, že vytlačili uvedené inkunábuly, možno úplne vylúčiť Augustína Mateja Morava, pretože on nákladnú tlač *Confessionale* od Antonina Florentina nemohol v žiadnom prípade vydať v začínajúcej a skromne zariadenej tlačiarne v Bratislave. Tento *iurisprudentiae atque artium doctor* pochádzajúci z Olomouca

pôsobil krátko v Janove a prišiel v roku 1474 spolu s Michaelom di Monaco a cisterciátskym mníchom Blasiom Romerom na povolanie kráľa Ferdinanda Aragónskeho do Neapola, kde pracoval nepretržite do roku 1491, resp. do februára 1492. Bol spolumajiteľom tlačiarne s Michaelom di Monaco, Giovanim Marcom Cinicom a Pietrom Molinom, pričom Marco Cinico bol zároveň skriptorom a kustódom aragónskej knižnice.²⁴ Kráľ Ferdinand Aragónsky podporoval činnosť tlačiarne, kde sa tlačili hodnotné a rozsiahle diela. Podľa ich rozboru sa rozlišuje v tlačiarne 12 typov písma a vydávali sa tu zväčša liturgické knihy, ako v jednej z prvých aj červeno-čiernou sadzbou. Na základe ISTC²⁵ je doteraz známych 64 Moravových titulov tlačí, v Neapole vytlačil v roku 1476 sedem až osem titulov, v rokoch, kedy by mal byť v Uhorsku, teda v rokoch 1477–1480 až 17 titulov (v roku 1477 to boli štyri tituly, v roku 1478 päť titulov, v roku 1479 jedna a v roku 1480 sedem titulov). Ide o vydania náročné typograficky a aj na úpravu a zostavenie obsiahlych textov, ako sú *Misály*, *Hodinky*, dielo Aurelia Augustina či Antonina Florentina. Okrem toho, ako sa uvádza v konkrétnej tlači *Vitale di Cambanis* z 9. apríla 1478, Moravus si robil sám aj korektora tlačí „...correctum et revisum per clarum doctorem iurium paridem parthenopensem“. Tlačiar zažíval v Neapole veľkú vážnosť a úctu a viacero diel venoval kráľovi, dokonca aj princeznej Beatrix.²⁶ Nie je možné, že by na takú dlhú dobu, ako sú štyri roky, opustil svoje pracovisko v Neapole, kde pracovalo priebežne asi osem ľudí. Z tohto vyplýva, že prvá uvádzaná tlač Antonina Florentina *Confessionale* (1477), ktorú vytlačil nesporne Matej Moravus, nesúvisí s bratislavským tlačiárom Andrejom. Najpravdepodobnejšie je, že túto *Spovednicu* od dominikánskeho florentského arcibiskupa Antonina vydal na objednávku dominikánov v Neapole a títo ju priviezli do Bratislavy, kde sa plánovali usadiť. Proveniencia piatich zachovaných exemplárov knihy a miesto ich uloženia poukazuje na to, že sa v 15. storočí nachádzali na území Uhorska a aj blízko Bratislavy. Jeden exemplár sa zachoval na Slovensku v Slovenskej národnej knižnici v Martine, ďalší v piaristickom, bývalom dominikánskom kláštore v sedmohradskej Bistrici a tri sa dostali neskôr prostredníctvom jezuitov a františkánov do dnešných maďarských knižníc.²⁷

Druhým tlačiárom, ktorého identita je omnoho pravdepodobnejšia, je Andrej Hess, ktorý si zriadil skromnú tlačiareň v Budíne v rokoch 1473–1474 za podpory pápežské-

²¹ Johannes Müller Regiomontanus z Königsbergu (1436–1476) sprevádzal v roku 1461 kardinála Bessariona do Itálie, v roku 1467 vstúpil do služieb Mateja Korvína ako astronóm. V Uhorsku zostavil kalendáre, astrologickú príručku, dielo o trojuholníkoch, prekladal Ptolemajov *Almagest* a podujal sa na reformu astronómie. Porovn. METT, Rudolf. *Regiomontanus. Wegbereiter des neuen Weltbildes*. Stuttgart – Leipzig: B. G. Teubner Verlagsgesellschaft 1996, s. 88–102, 112, 120–121, 142.

²² Juraj Schomberg/ Georgius Peltel zo Schönbergu († 1486), od roku 1455 prepoš Bratislavskej kapituly, vicekancelár a neskôr kancelár Istropolitany.

²³ HLAVÁČKOVÁ, Miriam. *Kapitula pri Dóme sv. Martina. Intelektuálne centrum Bratislavy v 15. storočí*. Bratislava: Historický ústav SAV 2008, s. 104, 156.

²⁴ FAVA, Mariano – RESCIANO, Giovanni. *La stampa a Napoli nel XV secolo*. Vol. I. In Konrad Haebler (ed.), *Sammlung Bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten*. II. Serie, 15. Heft. Leipzig: Verlag von Rudolf Haupt 1911, s. 59–143.

²⁵ ISTC – Incunable Short Title Catalogue, súborný katalóg skrátených záznamov inkunábuly s odkazom na niektoré bibliografie, hlavne od Goffa (GOFF, Frederik R. *Incunabula in American Libraries. A thirds census of fifteenth-century books recorded in North American collections*. New York: The Bibliographical Society of America 1964. 798 s.) sa spracováva automatizovanou formou od roku 1984 v British Library v Londýne. Porovn. HELLINGA, Lotte – GOLDFINCH, John. *The Incunable Short Title Catalogue (ISTC)*. In Bulletin du bibliophile, č. 1, (Paris 1990), s. 125–132.

²⁶ CARACCIOLUS, Robertus. *Sermones de laudibus sanctorum*. Naples: Mathias Moravus et socii, 31. 1. 1489. Na fol. 1^v je dedikácia venovaná uhorskej kráľovnej, že vytlačili na jej počesť 2000 exemplárov: „*Decrevi cum praestanti tuo Moravo immo nostro & Petro: hoc toti orbi in tui laudem commune facere & bis mille voluminis impressis: & tuo beatissimo nomini bene ac merito inscriptis*“.

²⁷ CSAPODI, Csaba. *Wo war die zweite ungarische Inkunabeldruckerei tätig? (Buda oder Pozsony/Pressburg?)*. In Auszug aus dem Gutenberg-Jahrbuch, roč. 58 (Mainz 1983), s. 164; Frimmová, Rekapitulácia, ref. 10, s. 27–28.

ho protonotára Ladislava Káraiho. Tento prelát bol na prelome rokov 1470 a 1471 vyslancom kráľa Mateja Korvína v Ríme.²⁸ Zrejme on ho odporúčal aj niektorým talianskym tlačiarom, napr. Georgiovi Lauerovi, ktorý pracoval od roku 1470 v Kláštore sv. Eusebia v Ríme, a to prostredníctvom kardinála Caraffu, bývalého predstaveného tohto kláštora.²⁹ Konečne L. Káraiovi Hess venoval svoju tlač *Chronica Hungarorum* (Budae, 1473. 70 l.).³⁰ Podľa jeho vlastných slov, ako v úvode píše, vyučil sa v Latiu, čiže v Ríme a v Kláštore sv. Scholastiky v Subiacu neďaleko Ríma.³¹ Prvotný podnet jeho pozvania do Uhorska treba hľadať najpravdepodobnejšie u ostrihomského arcibiskupa Jána Vitéza, ktorý plánoval zriadiť tlačiareň aj v Budíne a uvoľnil na túto činnosť finančnú podporu už okolo roku 1471.³² Hess vydal v Budíne dva tituly tlačí; okrem uvedenej kroniky to bolo v roku 1473 dielo *De legendis antiquorum libris, sive De liberalibus studiis* od Basilia Magna s Xenofónovým prídavkom *Apologia Socratis*. Po roku 1474 sa stopa po ňom stráca, ale v medzinárodných súvislostiach sa predpokladá, že keď opustil Budín, odišiel do Benátok. Tu skutočne pôsobil v roku 1476 Uhor, istý Andreas Corona a po roku 1484 tiež Andreas, ale tentokrát uvedený ako Corvus Burcensis de Corona, avšak totožnosť týchto osôb zostala nerozriešená napriek výskumu Istvána Horvátha v 19. storočí a Jozefa Fitzu³³ o 100 rokov neskôr. V prípade, ak by išlo o Hessa, mohol v tomto čase po roku 1474 navštíviť aj Rím a získať, resp. doplniť si chýbajúce alebo opotrebované písmená či matrice od M. Morava v Neapole alebo od J. Bulleho v Ríme, keďže v tom čase boli veľmi dobré a vo viacerých smeroch prepojené vzťahy medzi neapolským dvorom a Rímom.

Do týchto teórií zapadá aj obsahový výber tlačí, ktoré dávame do súvislosti s bratislavským tlačiarom a ktoré ich v každom prípade podporujú. Všetky tri tlače majú silný domáci obsahový náboj. Korvínov plagát *Brief gegen Kaiser Friedrich III.*, kde vypovedá uhorský kráľ vojnu cisárovi Fridrichovi III. Habsburskému dňa 11. júna 1477, je nezvestný. Informáciu o ňom uvádza Vilmos Fraknoi podľa weimarského kniežacieho archívu.³⁴ Korvín sa v tom čase zdržiaval často v Bratislave a s cisárom viedol vojnu v rokoch 1477–1487.³⁵ Tlač *Vita beati Hieronymi* (1477–1479)

od Zacchia Laudivia je v súlade s duchovno-náboženským vplyvom *Devotio moderna*, ktorý sa práve v tom čase šírila z Holandska. Išlo o laicizáciu religiozity a zbožnosti a práve v druhej polovici 15. storočia pretrvával v Uhorsku veľký záujem o osobnosti obdobia patristiky, predovšetkým o sv. Hieronyma, ktorý bol v tejto krajine vo veľkej úcte. Knižka sa zachovala v Egyetemi Könyvtár v Budapešti, kam sa dostali mnohé tlače, hlavne z trnavskej univerzitnej knižnice, tie najstaršie pochádzali pôvodne od františkánov z Bratislavy. Poslednou tlačou je jednolistová odpustková listina *Litterae indulgentiarum* vydaná 11. mája 1480 pre pani *Agnes de Posonio*, ktorú vydal bratislavský kanonik, ale aj skriptor a iluminátor Ján Han. Odpustkovú akciu vyhlásil pápež Sixtus IV. ako podporu protitureckého ťaženia v roku 1480 a jej realizáciou v Uhorsku bol poverený pápežský legát kardinál Ján Aragónsky, brat kráľovnej. Tlač sa zachovala v jedinom exemplári v Archíve mesta Bratislavy rovnako ako dva rukopisné exempláre s tým istým textom, ktoré napísal tiež Ján Han; listina z 1. februára 1481 bola pre Mikuláša z Frauendorfu. Predtým, 4. apríla 1476 napísal J. Han iný odpustkový list: vtedy tlačiar v Bratislave ešte nebol a v roku 1481 tu už nepôsobil. Z toho vyplýva, že kanonik J. Han využil v roku 1480 prítomnosť tlačiaru v meste a vydal odpustkovú listinu tlačou.³⁶

Z ďalších významných argumentov, ktoré rovnako treba preskúmať, sú priesvitky na papieri zachovaných bratislavských tlačí. Predstavujú váhy v kruhu a sú podobné tým, aké použil Andrej Hess v Budíne. Podľa starších bádateľov išlo o papier z Talianska.³⁷ Novší názor podľa Gerharda Piccarda skúmajúceho filigrány v Hessových budínskych tlačiach, ktoré majú v obmene ten istý vzor, poukazuje na použitie papiera z domáceho prostredia, pravdepodobne z papierenského mlyna v Budíne.³⁸

Zostáva ešte stále viacero nezodpovedaných otázok ohľadom prvého tlačiaru v Bratislave menom Andrej (Hess?), ktorý mal zrejme pôsobiť pri univerzite Istropolitana. Ale možno už s určitosťou potvrdiť, že sme posunuli hranicu počiatkov kníhtlače na Slovensku do inkunábulového obdobia.

²⁸ Podľa Vilmosa Fraknoia sa uvádza, že sa mohol Andrej Hess vyučiť v benediktínskom kláštore v Subiacu neďaleko Ríma, kam prišli prví tlačiarci v Taliansku Konrad Sweinheim a Arnold Parnatz. Porovn. SOLTÉSZ, Elisabeth. *Chronica Hungarorum*. (Faksimile). Budapest: Magyar Helikon, imprimerie Zrínyi 1972, s. 3.

²⁹ FITZ, Josef. *König Mathias Corvinus und der Buchdruck*. In Gutenberg-Jahrbuch, roč. 14 (Mainz 1939), s. 129.

³⁰ Niektoré typy matric majuskulných okrúhlych románskych písmen sú poopravené neskôr v oficíne Georgia Lauera v Ríme, i keď sú mnohé rozdielnosti vo vzdialenosti písmen a riadkovaní. (Laurer vydával tlače od októbra 1470 v Kláštore sv. Eusebia. V polovici roku 1472 sa spojil s Leonhardom Pflugelom a pracoval s ním do roku 1471. Používal 13 textových typov.) Porovn. *Catalogue of books printed in the XVth century now in the British Museum*. Part IV. Italy: Subiaco and Rome. London: British Museum 1916, s. 35.

³¹ „Cum superiori tempore venerandae dominae in Latio versarer: videreque quanto emolumento ac decori hominum generi hi viri forent.“ Porovn. Soltész, *Chronica Hungarorum*, ref. 28, s. 3.

³² BORSA, Gedeon. *Milyen műhelye lehetett Hessnek Budán?* In Magyar Könyvszemle, roč. 105, č. 3 (Budapest 1989), s. 237–246.

³³ BORSA, Gedeon. *A hazai könyvnyomtatás megalapítása*. In Magyar Könyvszemle, roč. 105, č. 4 (Budapest 1989), 338–354.

³⁴ FRAKNOI, Vilmos. *Mátyás király megbízásából nyomtatott politikai röpirat*. In Magyar Könyvszemle, roč. 23, č. 1–2, (Budapest 1915), s. 1.

³⁵ Dňa 1. júna 1485 obsadil Matej Korvín po päťmesačnom obliehaní Viedeň, ktorá sa stala jeho sídlom. 16. decembra 1487 uzavrel s cisárom Fridrichom III. Habsburským prímierie v rakúskom Sankt Pöltene. Porovn. BARTL, Július a kol. *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997, s. 57.

³⁶ DUBAY, Anton. *Bratislavská prvotlač*. In: Slovanská Bratislava. I (II–III). Bratislava 1950, č. 1–2, s. 114–116.

³⁷ Richard LACKO. *Správa z výskumu k otázke prvej bratislavskej tlačiarne Confessionale*. In Kniha '74. Zborník pre problémy a dejiny knižnej kultúry na Slovensku. Martin: Matica slovenská 1976, s. 70–71; BRIQUET, Charles. *Les Filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier*. Hildesheim – New York 1947.

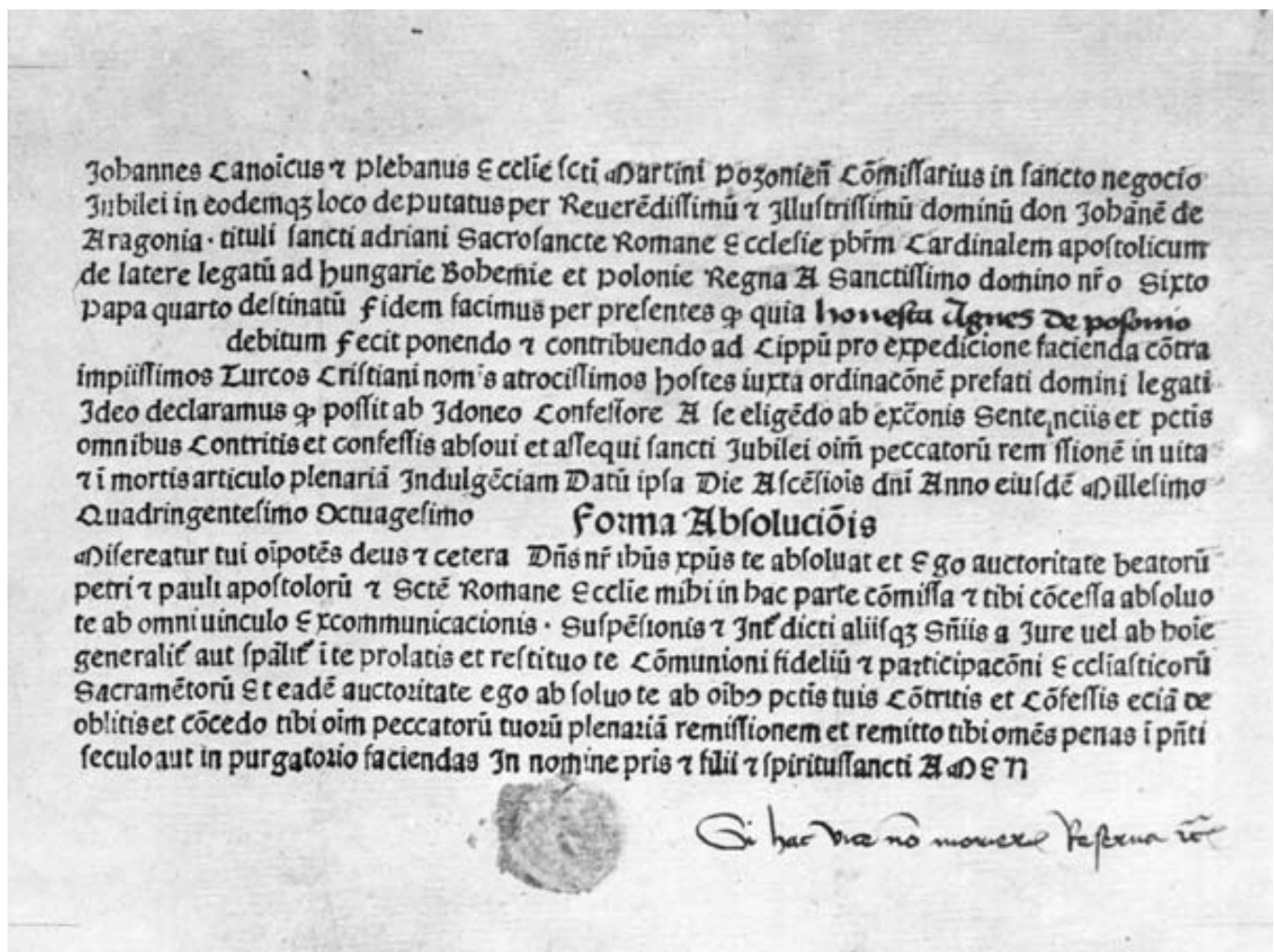
³⁸ BORSA, Gedeon. *Hess nyomtatványinak papírja és kötése*. In Magyar Könyvszemle, roč. 105, č. 1 (Budapest 1989), s. 1–19.

Zusammenfassung

DIE ANFÄNGE DES BUCHDRUCKS IN DER SLOWAKEI

Aufgrund der langzeitigen Erforschung der Wiegendrucke in der Slowakei wurde angenommen, dass in den Jahren 1477–1480 in Bratislava [Pressburg] ein Wanderdrucker arbeitete, der einige kleinere Drucke herausgab. Diese Hypothese wurde schließlich bestätigt, als im *Kammerbuch*

des Stadtarchivs von Bratislava ein Dokument über die Erteilung des Bürgerrechtes an einen gewissen „Maler und Drucker Andreas“ im Jahre 1477 gefunden wurde. Die Verfasserin analysiert seine Drucke, die inhaltlich Bratislava bzw. Ungarn betreffen, und äußert die Annahme, dass es sich um den Ofener Drucker Andreas Hess gehandelt haben könnte. Auch wenn mehrere Fragen unbeantwortet bleiben, kann nun mit Sicherheit bestätigt werden, dass die Anfänge des Buchdrucks in der Slowakei in der Wiegendruckzeit liegen.

Han, Johannes. *Litterae indulgentiarum. Posonii: Andreas (Hess?), 1480. 1 f. Bratislava: Archív hl. mesta Bratislavy, sign. 64080/69*